

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

DOĞU AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARI MÜCADELESİ

Challenge for Marine Jurisdictions in the Eastern Mediterranean

Fatih TURAN*

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 05.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.06.2022

ÖZ

Toplumlar tarih boyunca su kaynakları çevresinde kurulmuştur. Bu nedenle Doğu Akdeniz tarih başından beri öneme sahiptir. Bölgenin önemi Kıbrıs Adası, deniz yolları ile çeşitli kanal ve boğazların kesişim noktası olması nedeniyle giderek artmıştır. Doğu Akdeniz, tarihsel süreçte coğrafi konumu nedeniyle sahip olduğu önemine ek olarak son yıllarda bölgede keşfedilen enerji rezervlerinin etkisiyle belki de hiç olmadığı kadar önemli bir hal almıştır. Doğu Akdeniz yıllardır iç karışıklıklar ve savaşlarla boğuşan Orta Doğu için bir kontrol noktası olan, hakimiyet politikalarında Rusya'yı çevreleme yayında yer alan, enerji kaynaklarına erişimin giderek zorlaştığı günümüzde zengin enerji kaynaklarına sahip, pek çok boğaz ve enerji yoluna sahip olan bir bölge haline gelmiştir. Bölgenin giderek artan önemi bölge ülkelerini ve bölgede menfaati bulunan diğer devletleri, etkinliklerini arttırmaya zorlamaktadır. Bu çalışmada öncelikle bölgenin coğrafyası ve bilinmesi gereken temel tanımlara değinilmiş, sonrasında enerji ve deniz güvenliği ekseninde bölgede faaliyet gösteren ülkelerin deniz yetki alanlarının paylaşımı konusundaki politikaları değerlendirilmiştir. Tarafların tezlerini hukuksal açıdan incelenmiş ve bölgedeki enerji kaynaklarının bulunması, sondajı ve transferi için başta Avrupa Birliği tarafından desteklenen Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi olmak üzere projelerin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Güvenliği, Deniz Hukuku, Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi.

ABSTRACT

Societies have been established around water resources throughout history. For this reason, the Eastern Mediterranean has been important since the beginning of history. The importance of the region has gradually increased due to the fact that Cyprus Island is the intersection point of sea routes and various channels and straits. In addition to its importance due to its geographical location in the historical process, the Eastern Mediterranean has become more important than it has ever been with the effect of the energy reserves discovered in the region in recent years. The Eastern Mediterranean, which has been a checkpoint for the Middle East, which has been struggling with internal turmoil and wars for years, has become a region with rich energy resources, many straits and energy routes, which is in the arc of encircling Russia in its domination policies, and where access to energy resources is increasingly difficult. The increasing importance of the region forces the countries of the region and other states with interests in the region to increase their activities. In this study, first of all, the geography of the region and the basic definitions that should be known were mentioned, and then the policies of the countries operating in the region on the sharing of maritime jurisdiction areas in the axis of energy and maritime security were evaluated. The theses of the parties were examined from a legal point of view, and the evaluation of projects, especially the Eastern Mediterranean Pipeline Project supported by the European Union, for the discovery, drilling and transfer of energy resources in the region was included.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Security, Maritime Law, Eastern Mediterranean Pipeline.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Turan, F. (2022). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Mücadelesi. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 47-66.
<https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1083190>

GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile dünya bir daha eskisi gibi olmayacak şekilde değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Kömürle çalışan buharlı makinaların icadıyla üretim hızlanırken iş gücü ihtiyacı düşmüş ve sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde enerji kaynaklarına olan ihtiyaç artmıştır.

Dünya tarihindeki enerji kaynaklarına ulaşma ve sahip olma mücadelesi bu dönemde ortaya çıkmıştır. Enerji kaynaklarının önemi artarken kömürün yanına diğer fosil yakıtlar da dahil olmuştur. Fosil yakıtların yapısı itibarıyla tükenebilir olması devletleri alternatif enerji kaynaklarına yöneltmiş ve hidrokarbon yatakları önem kazanmıştır.

Enerji kaynaklarının yenilenebilir olmalarına göre iki gruba ayrılmıştır. Tükenebilir petrol, kömür, biyokütle, doğal gaz gibi birincil enerji kaynakları 2014 yılında tüm dünyada kullanılan enerji kaynaklarının %90'ını oluşturmaktadır (Koç ve Kaya, 2015; s. 38). 2009'dan 2019'a dünya birincil enerji tüketimi yaklaşık %21 artarken (Looney, 2020) 2010–2030 yılları için yapılan tahminlerde birincil enerji tüketiminin büyümeye devam edeceği öngörülmektedir (Rühl ve Giljum, 2012). Birincil enerji maddelerinden petrol ve doğal gazın taşınımı ise çoğunlukla tankerler vasıtasıyla deniz yoluyla yapılmaktadır. 25 Temmuz 2017 yılında yayınlanan bir rapora göre 2015 yılında dünyada petrolün yaklaşık %61'i deniz yoluyla taşınmıştır (U.S. Energy Information Administration, 2017). Rusya ve Orta Doğu'nun kesişim noktasında yer alan Doğu Akdeniz bu enerji trafiğinin merkez noktalarından birini oluşturmaktadır. Keza doğal gazın transferinde boru hatlarının bazıları ise yine Doğu Akdeniz'den geçmektedir. Üstelik Doğu Akdeniz hidrokarbon rezervlerinin açığa çıkarılması ve işlenmesi ile artış olacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla önemli deniz yollarının kesişme noktası olan Doğu Akdeniz'in öneminin her geçen gün artacağını söylemek mümkündür.

Birincil enerji kaynaklarının tükenebilir olması, ikincil enerji kaynaklarının henüz yeterli verimlilik ve yaygınlığa ulaşamamış olması azalan rezervlerin ikamesi konusunda devletler ve şirketleri zorlu durumlara sokmaktadır. Bu durum devlet ve şirketleri anlaşmazlıkların olduğu bölgeler ya da araştırma yapılması daha zor olan coğrafyalardaki enerji kaynaklarının çıkarılmasına zorlamaktadır. 2010 yılında yapılan araştırmaya göre petrol ve doğal gaz arama çalışmaları üç kat daha fazla zorlaşmış, çalışmalar 3 km derinliğe kadar inmiştir. Bu durum siyasi istikrarsızlıkların ya da anlaşmazlıkların olduğu bölgelerde araştırma ve sondajlar yapılmasına zemin hazırlamıştır (Christopher Johnson, 2010).

Doğu Akdeniz, Kıbrıs Adası'nın siyasi durumu ve deniz yetki alanlarının paylaşımı konusundaki sorunlar nedeniyle anlaşmazlık bölgelerindedir. Bölgedeki hidrokarbon yatakları hakkında 8 Nisan 2010 tarihinde Amerikan Jeolojik Araştırmalar Merkezi tarafından yayınlanan raporda bölgenin yaklaşık 122 trilyon kübik feet'lik hidrokarbon rezervine sahip olduğu belirtilmiştir (Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean, 2010).

Son dönemlerde yapılan araştırmalar sonucu Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon yatakları büyük enerji şirketleri ve devletlerin ilgisini daha fazla çekmektedir. Esasen bu çalışma ile gün be gün önemi artan Doğu Akdeniz enerji yataklarının paylaşılması,

çıkartılması ve Avrupa'ya transferi konusunda bölgedeki ülkelerin politikalarının ne olduğu, hakkaniyet ve nısfete uygun deniz yetki paylaşımının nasıl yapılacağı ve son olarak bölgedeki enerji güvenliğini sağlamak adına neler yapıldığı sorularına cevaplar aranacaktır. Bu maksatla bölge ile alakalı temel bilgilerin ortaya konması sonrasında gruplar halinde bölgedeki ülke ve aktörlerin politikaları incelenecektir. Çalışmada bilhassa bölgedeki ülkelerin deniz yetki paylaşımında haksızlıklar yaşandığı ve bu haksızlıkların çözülebileceği argümanı ile ülke politikalarının karşılaştırmalı incelenmesi metodu tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı eserin sonuna gelindiğinde bölge ülkeleri ve küresel aktörlerin Doğu Akdeniz enerji kaynakları üzerindeki politikalarının tahlilinin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Çalışmada genel olarak doktrinde öne çıkan yazarların görüşlerine atıf yapılarak güncel gelişmeler ışığında devletlerin politikalarının incelendiği bir çerçeve sunulacaktır. Bu çerçeve enerji güvenliği, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler üçgeni içinde devlet politika ve hedeflerinin değerlendirilmesiyle olacaktır. Çalışma kapsamında ilk olarak dünyada enerji arzında yaşanan sıkıntılar sonrası önemi artan Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliğinin geleceği ve enerji güvenliğini etkileyen unsurlar incelenecektir. Böylece enerji güvenliğinin olmazsa olmaz gerekleri ortaya konularak devletlerin politikalarını etkileyen temel unsurların ortaya konması sağlanmış olup bunlara dayanarak devletlerin politikaları ortaya konması için zemin hazırlanacaktır. Akabinde Doğu Akdeniz'in coğrafyası ve artan önemine yer verilecek ve böylece devletlerin ve şirketlerin politikalarını belirleyecek temel etmenler incelenmiş olacaktır. Sonrasında sebepleri belirlenmiş olan bölge ülkelerinin politikaları uluslararası hukuk kapsamında değerlendirilerek uluslararası deniz hukukuna uygun şekilde enerji güvenliği bağlamında kaynaklarını verimli şekilde çıkarılması üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

COĞRAFYA

Akdeniz dünyanın en büyük iç denizidir. Bu sebeple bölgeselleştirilerek ifade edilmektedir. Akdeniz'in bölgeselleştirilmesinde doğu batı ayrımı kullanılmaktadır. Doğu Akdeniz koordinat düzleminde 30° 36° Kuzey enlemleri ile 34°12° Doğu boylamında yer alan bölgeyi ifade etmektedir (Güney, 2020; s. 5). Doğu Akdeniz, Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın batı ucundaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan bölgeyi temsil etmektedir. Bahse konu bölgede yer alan ülkeler Arnavutluk, Bosna–Hersek, Filistin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Hırvatistan, İsrail, İtalya, Karadağ, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Libya, Lübnan, Mısır, Slovenya, Suriye, Tunus, Türkiye ve Yunanistan'dır. Kıbrıs Adası'ndaki devletlerden KKTC sadece Türkiye tarafından tanınırken, GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti olarak Ada'yı temsil etmektedir. Bu ülkelere ek olarak İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya'nın bölgede çeşitli ülkelerde askeri üsleri vardır (Yaycı, 2020; s. 22).

Doğu Akdeniz, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasında olan bir bölgedir. Aynı zamanda İstanbul ve Çanakkale Boğazı, Süveyş Kanalı ve Cebelitarık gibi önemli uluslararası boğaz ya da deniz yollarının kesişimindedir. Ek olarak 2006 yılında Bakü–Tiflis–Ceyhan boru hattının da devreye girmesiyle petrol ve doğal gaz iletiminde de önem kazanmıştır (Yaycı, 2012; s. 10).

Kıbrıs, Süveyş Kanalı ve Türk Boğazlarının çıkış noktasında yer alan stratejik bir konumdadır. Ada, Ortadoğu ve Anadolu için kontrol noktası olarak sabit uçak gemisi

gibidir (Kılıç, 2011). Stratejistler Ada'ya büyük önem vermiş, kara ve deniz hakimiyet teorilerinde de Kıbrıs kontrol altına alınması gereken bölge olarak belirtilmiştir (Yaycı, 2012; s. 5).

TEMEL KAVRAMLAR

Güvenlik ve Enerji Güvenliği

Varlığı devletten öncesine varan güvenlik kavramı ulus devletlerin ortaya çıkması ile önemini arttırmıştır. Realist akademisyen güvenliği komşulara rağmen yapılan güç mücadelesi olarak tanımlarken neo-realistler ise uluslararası sistemin yapısının bir sonucu olarak bu mücadelenin devam edeceğini savunmaktadır (Baylis, 2008; s. 70-71). Brauch'a göre ise güvenlik, uluslararası sistemin yapısı devletlerin geleceğe dair endişeleri gereği gücünü arttırmak istemesiyle ilgilidir (Brauch, 2008; s. 2). Buzan'a göre ise güvenlik tıpkı sevgi, barış, adalet kavramları gibi tanımı zor ve karmaşık bir ifadedir (Buzan, 2015; s. 27). Farklı tanımları yapılmış olsa da güvenlik temel olarak tehdidin olmaması durumudur (Kökyay, 2020; 2512-2513).

Güvenlik, Soğuk Savaş yıllarında daha çok askeri ve ideolojik yönde güç kazanırken NATO ve Varşova Paktı gibi oluşumlara sebep olmuştur. Realist yaklaşıma göre sistemin en önemli aktörü devlettir ve devletler çıkarlarını korumak için savaşırlar. Bu nedenle devletler güvenlikleri için başta askeri güç olmak üzere kendilerini geliştirmelidirler. Liberalizm güvenliği uluslararası iş birliği ile sağlamayı hedeflemektedir. Neorealist ve neoliberalistler ise güvenliği temel değerlere bağlı kalmak üzere güncellemişlerdir. Yapısalcılara göre ise güvenlik sadece güç ve çıkar olguları ile tanımlanamaz aynı zamanda kimliklerin önemi vardır. Son olarak Kopenhag Okulu güvenliği askeri güvenlikten çıkararak siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel güvenlik konularıyla genişletmiştir (Şeker, 2019; s. 284-286).

Güvenlik kavramının belirsizliği ve önemi politikacıların güvenlikleştirme yoluyla bir konu, olgu, olay ya da aktörün gereğinden fazla önem vermelerini sağlamaktadır. Güvenlikleştirme temel olarak bir konunun olması gerekenden fazla önem verilerek dikkat çekmesini sağlamaktır. Doğu Akdeniz enerji yatakları ve Kıbrıs üzerinden yapılan değerlendirmelerde sıklıkla güvenlikleştirmeye başvurulmaktadır.

Güvenlik kavramına Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Kopenhag Okulu'nun da etkisiyle yeni pencereler açılmıştır. Bunlardan biri enerji güvenliğidir. Enerji güvenliği petrol şoklarından önce petrol arzındaki kesinti riskinden kaçınma iken 21.yüzyılda siyasi çatışmalar, beklenmedik doğal afetler, terörizm endişesi ve enerji ile ilgili çevresel zorluklar tanımı geliştirmiştir (Asia Pacific Energy Research Centre, 2007, s. 5). Enerji güvenliği bugün ihtiyaç duyulan enerjinin ucuz, temiz, devamlı ve kesintisiz arzını ifade etmektedir. Karakasis enerji güvenliğinin iki temelinden bahsetmiştir, bunlar mevcudiyet ve erişilebilirlik olarak sıralanabilir. Mevcudiyet, kaynakların fiziksel olarak varlığıdır. Raporlar, tahminler ve keşifler enerji rezervleri mevcudiyetiyle ilgilidir. Erişilebilirlik politik ve ekonomik engelleri ifade eder. Erişilebilirlikte bir enerji unsurunun çıkarılma, işlenme ve dağıtma maliyeti ve süreçte ilgili ülkelerin birbirleri ile ilişkileri etkilidir. Ülkeler arası ilişkiler ve süreçteki hukuki altyapı erişilebilirliği etkilemektedir. Hukuki altyapıyı uluslararası hukuk oluşturmakta, deniz tabanındaki enerji rezervlerini çıkartmak

için Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) ilgili hükümleri dikkate alınmaktadır (Karakasis, 2015, s. 7).

Enerji güvenliğinde temel hedef enerji arzının kesintiye uğramamasıdır. Bu konuda enerji çıkarma, işleme ya da transfer hatlarındaki arızalar, talep değişkenliği, yatırım azlığı, terörizm, savaş, siyasi istikrarsızlıklar ve doğal afetler temel tehlikeler olarak sayılabilir (Asia Pacific Energy Research Centre, 2007; s. 5).

Enerji güvenliği terimi doktrine ilk kez 1970'lerdeki petrol krizi sonrası girmiştir. Arap-İsrail savaşında Arap ülkelerinin uyguladığı ambargo sonrasında tüm dünyada arz kesintisi yaşanmıştır (Şeker, 2019; s. 286). Dünyaya enerji arzının sürekliliğinin önemini gösteren bu gelişme sonrasında enerji kaynaklarına yönelik tehditler devam etmiştir. Özellikle deniz üzerinde yer alan tankerler ve enerji çıkarma işleme platformları ile deniz dibinden geçen boru hatları savaş, terör saldırıları ve deniz haydutluğu gibi pek çok risk ve tehdit içermektedir (Özgen, 2019; s. 34).

Arz konusundaki sayılan sorunlara ek olarak yüksek ve dengesiz fiyatlandırma enerji güvenliği konusunda sorun oluşturmaktadır. Rezervlere ulaşımın zorlaşması ve siyasi çekişmeler maliyetleri yükseltmiştir. Enerji kaynakları bakımından zengin olan ülkelerin zenginliklerini siyasi koz olarak kullanması ve zaman zaman enerji şirketleri ile beraber hareket etmeleri yüksek fiyatlara neden olmaktadır (Şeker, 2019; s. 287-288).

Türkiye özelinde baktığımızda enerji kaynakları kısıtlı ancak ihtiyacı yüksek ülke görülmektedir. Türkiye enerji güvenliği konusunda enerji ithalat kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışırken, kendi enerji kaynaklarını da aramaktadır. Bu nedenle Doğu Akdeniz'de yer alan hidrokarbon yatakları Türkiye için önemlidir (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 102).

Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge

Denizlerdeki egemenlik haklarını üç kategoride düzenleyebiliriz. Bunlardan ilki devletlerin tam egemenlik haklarının olduğu iç sular, iç denizler ve karasularıdır. İkinci egemenlik kategorisi açık denizlerdir. Açık denizler tüm devletlerin kullanımına uygun olan hiçbir devletin üzerinde egemenlik iddiasında bulunamayacağı su kütleleridir. Üçüncü ve son kategori ise Münhasır Ekonomik Bölge (MEB), bitişik bölge ve kıta sahanlığı gibi açık deniz statüsünde olmasına rağmen devletlerin belirli egemenlik haklarına sahip oldukları su kütleleridir (Özman, 1984).

Kıta sahanlığı bir ülkenin kara parçasının deniz altındaki uzantısını ifade eder. 1982 BMDHS'ye göre kıta sahanlığı esas hattan itibaren 200 deniz mili, kıta uzantısının 200 mili geçmesi durumunda en çok 350 deniz miline kadar ya da 2500 metre derinlikten sonra 100 deniz milini aşmayacak şekilde belirlenmiştir (Güney, 2020; s. 12).

Münhasır Ekonomik Bölge karasularının bitiminden başlayan ve karasularının ölçüldüğü esas hattan 200 mile kadarlık bölgedir. BMDHS md.55 ve devamında düzenlenmiştir. Devletler bu alanlarda tesisler ya da suni adalar inşa edebilir, bilimsel araştırmalar yapabilir. Sahildar devletler bölgedeki deniz çevresinin korunması ve muhafazasından sorumludur (Özman, 1984).

TARAFLARIN HUKUKİ TEZLERİ

MEB sahaları ilan veya antlaşma yöntemlerinin biriyle belirlenir. 1982 BMDHS kıyı devletlerine MEB ilan etme hakkı vermektedir ancak kıyıları karşılıklı ya da sahilleri bitişik devletlerin MEB sınırlandırması konusunda bir düzenleme yoktur. Sadece BMHDS md.83 ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü md.38’de belirlenecek deniz yetki alanlarının hakkaniyete ve uluslararası hukuka uygun olması şartı getirilmiştir (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 89). Uluslararası Adalet Divanı (UAD) MEB sınırlandırması hakkında tüm taraflar arasındaki anlaşmayla sorunun çözülmesini desteklerken tek taraflı MEB ilanı da yapılabilir (Aksoy, 2016; s. 9-10). UAD’nin karar alırken oransallık ve kapatmama prensibini dikkate almaktadır. Oransallık prensibine göre iki komşu devlet arasındaki deniz yetki alanları devletlerin kıyı uzunlukları arasındaki orana göre belirlenmektedir. Bir diğer metot kapatmama prensibidir. Kapatmama prensibine göre her ülkeye ayrılan deniz yetki alanı diğer ülkenin denize çıkışını kapatmama üzerine belirlenmektedir. Bu her iki metot da hakkaniyetin tesisi için kullanılmaktadır (Yaycı, 2011; s. 23).

Yunanistan’ın Adalar (Ege) Denizi’ndeki iddiaları, ülkenin takım ada devleti olduğu ve adaların yetki alanlarının buna göre belirlenmesi gerektiği yönündedir. Bu rejime göre deniz yetki alanları ana karaya en uzak olan adadan itibaren belirlenmektedir. Oysa bu iddia hem Yunanistan’ın takım ada ülkesi olmaması hem komşu ülkeye kapatma yapması nedeniyle hakkaniyetsizdir. Yunanistan’ın deniz yetki alanları belirlerken sınır kabul ettiği adalar ortay hattın ters tarafında kalan adalardır. Bu adalar için sadece karasuyu sınırları kadar deniz yetki alanı ayrılabilir. UAD’nin bu yönde pek çok emsal kararı bulunmaktadır (Kuzey Denizi Davaları kararı, par. 91., Libya-Malta Davası kararı, par. 47., İngiltere-Fransa Davası kararı, par. 96.). Hakkaniyete en uygun çözüm için coğrafi unsurlara ek olarak ülkeler arasındaki bütün unsurlar değerlendirilmelidir. Doğal kaynakların paylaşımında yine hakkaniyet esas alınmalıdır (Yaycı, 2011; s. 20-23).

GKRY ve Yunanistan MEB ilanlarında Türkiye’nin aksine diyagonal hatlar kullanmıştır. Bu durum hem kıyı devlet sayısını arttırmış hem deniz yetki alanlarının artmasına imkan tanımıştır (Yaycı, 2011; s. 44). Türkiye ise uzun süre boyunca düşey hatlar kullanmıştır. Bu durum Türkiye’nin komşu ülke sayısını azaltırken muhtemel deniz yetki alanlarını da daraltmıştır. Nitekim Türkiye 2019’da bu anlayıştan vazgeçerek diyagonal hatta komşusu olan Libya’yla MEB sınırlandırma anlaşması yapmıştır. Türkiye Mısır ve İsrail’i çalışmanın ilerleyen bölümlerinde anlatılacak olan GKRY ve Yunanistan’ın desteklediği projelerden uzak tutmak için diplomatik girişimleri olmuştur ve bu girişimleri temellendirirken Libya ile yapılan bu anlaşmalara da değinilmiştir.

GKRY yaptığı anlaşmalarla Mısır, Lübnan ve İsrail’e karşı neredeyse 2 kat karlı bir MEB sahası elde etmiştir. GKRY yaptığı MEB anlaşmaları ile İsrail’den 4600 km², Lübnan’dan 3957 km² ve Mısır’dan 21500 km² fazladan alan elde etmiştir (Yaycı, 2011; s. 37). GKRY bu ülkelerle hem iki ülke arası orta hat prensibince MEB anlaşması imzalamış hem Kıbrıs Adası’nı tek başına temsil ettiğini iddia etmiştir. GKRY bu anlaşmalarla oransallık prensibini ihlal etmiştir.

Anlaşma yapılan devletlerin kendi iç hukuk yollarıyla anlaşmaları feshetme imkanları vardır. Örneğin Arnavutluk, Yunanistan’la 2009’da imzaladığı anlaşmadan karasularının ihlal edildiği gerekçesiyle 2010’da çekilmiştir (Yaycı, 2011; s. 37-38).

Bahse konu ülkeler Türkiye ile anlaşma yapmaları durumunda daha karlı anlaşmalara imza atabilecektir.

GKRY ve Yunanistan ilan ettikleri MEB sahalarında oransallık ve kapatmama prensiplerini dikkate almamışlar, Kıbrıs Adası'na göre daha uzun sahili olan Türkiye'nin Akdeniz körfezi içerisine sıkışması için kapatmama prensibinin tam tersi yol izlemişlerdir.

Türkiye Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının ihlal edilmesine ve KKTC'nin haklarının görmezden gelinmesine itiraz etmektedir. Türkiye'nin bölgedeki istek ve talepleri, uluslararası hukuk düzleminde çözülecek deniz yetki alanı paylaşımı, sonrasında çıkarılacak enerjinin paylaşımı ve Avrupa'ya transferidir (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 98). Türkiye Kıbrıs'ta KKTC'nin haklarının korunduğu ve Doğu Akdeniz'den çıkarılan enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya transfer edildiği projeleri savunmaktadır.

Türk tarafının tezlerine göre GKRY adanın tamamını temsil etmemekte adadaki diğer devlet olan KKTC'nin bilgi ve onayına başvurmamaktadır (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 93). Bununla birlikte uluslararası deniz hukuku kurallarınca GKRY ve Yunanistan'ın ilan ettiği MEB'ler hem orantılılık hem kapatmama ilkesini ihlal etmektedir (Yaycı, 2012; s. 42-43).

Doğu Akdeniz özelinde değerlendirme yapıldığında sınırlandırma hattının Anadolu ile Afrika arasında doğu-batı yönlü olacak şekilde ilerlediği görülmektedir. Bu hattın kuzeyinde Yunanistan'a bağlı bazı adalar ve Kıbrıs Adası yer almaktadır. UAD'nın 1969 tarihli Kuzey Denizi Davası'na göre, coğrafya yeniden şekillendirilemez ve iki veya daha fazla ülke arasındaki sınırlandırma bölgenin bütün unsurları dikkate alınarak hak ve nısfete göre yapılmalıdır. Ayrıca ortay hattın ters tarafında yer alan adalara karasuları kadar deniz yetki alanı verilmesine dair 2009 tarihli Romanya ile Ukrayna arasındaki uyuşmazlık kararı vardır. Tüm bu nedenlerle Kıbrıs Adası ve Yunanistan'a bağlı Kaflot, Çoban, Rodos, Meis adalarının ortay hattın ters tarafında kalmaları nedeniyle sadece karasuyu kadar deniz yetki alanları olmalıdır (Yaycı, 2011; s. 38).

DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI

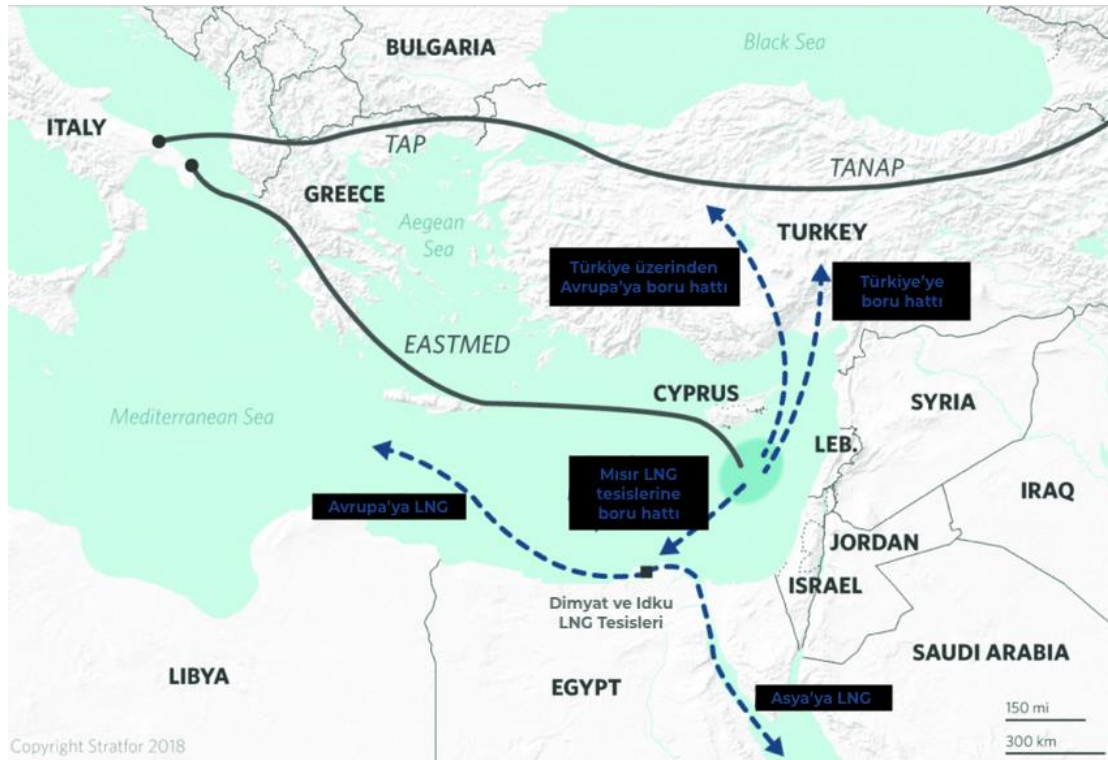
Enerji güvenliğinin iki ayağından bahsederken değinilen erişilebilirlik, ülkelerin enerji politikalarını belirleyen temel unsur olmuştur. Ülkelerarası ittifakları belirleyen ve enerjinin çıkarımından dağıtımına pek çok konuya etki eden enerji politikaları birden fazla ülkenin müdahil olduğu her alanda oldukça karmaşık ilişkiler şeklinde vücut bulmaktadır.

Doğu Akdeniz'de tespit/tahmin edilen enerji rezervleri çok büyük olmamakla beraber bölge ülkeleri için kendi ihtiyaçlarını giderme ve kazanç sağlama anlamında önem taşımaktadır. Bu kapsamda ülkeler arasında enerji yataklarına hakim olma konusunda rekabet başlamıştır. Bölgede enerji kaynaklarının varlığını tespit eden ilk ülke olan İsrail, enerji kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesi konusunda ilk harekete geçen olmuştur. İlerleyen süreçte GKRY, Kıbrıs Adası'nın güneyinde petrol ve doğal gaz arama maksadıyla parselleme gerçekleştirmiş ve pek çok ülke ile ittifak arayışına girmiştir. GKRY, Libya, Suriye, Lübnan ve İsrail bölgede MEB ilanında bulunmuştur (Yaycı,

2011; s. 16). Enerji güvenliği bağlamındaki esas sorun ise sürdürülebilirlik konusunda ortaya çıkmaktadır.

Doğu Akdeniz’de çıkarılacak hidrokarbon rezervlerinin Avrupa’ya sevki için üç muhtemel seçenek vardır. Bu seçenekler ve yaşanması muhtemel zorluklar;

- GKRY–Yunanistan arasında boru hattı üzerinden doğal gazın Avrupa’ya sevki. Yüksek maliyet ve derin deniz dibinden uzun mesafeli boru hattı döşenmesinin getirdiği zorluklar mevcuttur.
- İsrail üzerinden Arap Gaz Boru Hattı’na yapılacak bağlantı alternatifi vardır. Ancak bu hat üzerindeki siyasi karşılıklar ve boru hattının geçtiği bölgeler üzerindeki çatışmalar güvenlik sorunlarına neden olmaktadır.
- Son seçenek Türkiye üzerinden boru hattı seçeneğidir. Maliyet olarak en uygun olan seçeneğin önündeki engeller Kıbrıs Adası’ndaki sorunların devam etmesi ve Suriye–Lübnan–İsrail hattındaki deniz yetki alanı anlaşmazlıklarıdır (Aksoy, 2016; s. 13-14).

Şekil 1. Doğu Akdeniz’de Enerji Rotaları (Stratfor Worldwide, 2018)

Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının uluslararası şirketlerin ve üçüncü ülkelerin bölgeye girmesi sonrasında bir şekilde çıkarılacağını söylemek mümkün ancak çıkarılan enerji kaynaklarının ne şekilde transfer edileceği halen belirsizdir. Zira Türkiye’nin Libya ile yaptığı MEB sınırlandırma anlaşması BM nezdinde kabul görmüştür. Bu nedenle Rum Yönetimi’nin Türk tarafının izni olmaksızın bu alandan Yunanistan’a doğrudan bir boru hattı çekmesi mümkün görünmemektedir.

Doğu Akdeniz’de enerji güvenliğinden bahsederken karşımıza sıklıkla güvenlikleştirmenin çıktığını görmekteyiz. Doğu Akdeniz’de çözümün anahtarı Kıbrıs’ta çözümdür ancak yakın zamanda bu iki sorunun birbirinin çözümüne engel olacağı

değerlendirmesi yapılabilir. Başlangıçta barış görüşmeleri için katalizör görevi gören enerji kaynakları daha sonrasında çözümsüzlüğün bir sebebi olmuştur.

Yunan-Rum Tarafı

Bölgedeki ülkelerin enerji politikalarını incelemeye Yunan ve Rum tarafı ile başlanacak olursa GKRY'nin aktif politika izlediği söylenebilir. Avrupa Birliği'ne (AB) 2004 yılında üye olan GKRY 21 Mart 2003'ten itibaren geçerli olacak şekilde MEB ilanında bulunmuştur. Türkiye ve KKTC başta olmak üzere bölge ülkelerinin hak ve taleplerini görmezden gelerek ilanda bulunan GKRY 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail ile de MEB Sınırlandırma antlaşmaları imzalamıştır. GKRY-Lübnan MEB sınırlandırma antlaşması Türkiye'nin girişimleri neticesinde Lübnan'da yürürlüğe girmemiştir (Yaycı, 2011; s. 17).

GKRY MEB sınırlandırma antlaşmalarına ek olarak 26 Ocak 2007'de adanın güneyinde 13 adet petrol arama ruhsat sahası ilan etmiştir. 2007'den günümüze kadar bu sahalarda pek çok şirkete petrol ve doğal gaz arama ruhsatı tanınmıştır. Amerikan Noble Energy, İtalyan ENI, Güney Kore'li KOGAS, Fransız TOTAL ve Rus NOVATEK bölgede aralarında uyuşmazlık bulunan parseller dahil olmak üzere pek çok bölgede arama ve sondaja başlamıştır (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 97).

1974 yılında Türkiye'nin gerçekleştirdiği hareket ile Ada'da ikili bir yapı kurulmuştur. Kuzeydeki Türk tarafı uluslararası sistemde kabul görmemiş ancak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle GKRY bölgede serbestçe hareket edememektedir. Uluslararası toplantılarda Kıbrıs Cumhuriyeti adını kullanan ve tüm Ada'yı temsil iddiasında bulunan GKRY, 1988'de Türkiye'nin taraf olmadığı BMDHS'ye taraf olmuştur. 'Türk tehdidi' ile özellikle Mısır ve İsrail ile iyi ilişkiler kuran GKRY bölgede aktif politika sergilemektedir. İsrail, Mısır ve Yunanistan ile iş birliği kurmaya çalışan GKRY bu ülkeler aracılığıyla Doğu Akdeniz doğal gazını Avrupa'ya ulaştırmak istemektedir (Karakasis, 2015; s. 17).

Arap Baharı ve sonrasındaki süreçte Sisi hükümeti ile Türk hükümetinin ters düşmesi sonrası güvenlikleştirmenin sık kullanıldığı bir politika ile Mısır GKRY ile enerji anlaşmaları imzalamıştır. Gerek Kuzey Afrika'da Doğu Akdeniz doğal gazına en yakın konumda bulunan ülke olması gerekse Süveyş Kanalı'nın önemi ile Mısır bölgede politik ve stratejik olarak önemli bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Bütün bunlara ek olarak 2015 yılında Zohr sahasında büyük enerji rezervlerinin bulunması ile Mısır'ın önemi artmıştır (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 150).

İsrail 2010 yılında GKRY ile MEB sınırlandırma anlaşması yapmış 12 Temmuz 2011'de ise kendi MEB'ini ilan etmiştir. İsrail bununla beraber Tamar ve Leviathan bölgelerindeki hidrokarbon yataklarını da çıkarmaya başlamıştır (Yaycı, 2011; s. 27-28). İsrail Leviathan sahasındaki gaz rezervini 148 milyon dolar karşılığında Yunanistan ve GKRY merkezli şirketlere satmıştır. Bu satış aynı zamanda üç ülke arasındaki ittifakın bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır (Şeker, 2019; s. 293). Yunanistan, İsrail doğal gazının maliyet açısından daha uygun olan Türkiye yerine kendi toprakları üzerinden Avrupa'ya sevki için AB'nin siyasi desteğini kullanmaktadır (Şeker, 2019; s. 297).

Yunanistan ve GKRY uyguladıkları politikalarla hem daha uzun kıyı şeridinde sahip olan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarını kısıtlamak hem Kıbrıs

Adası'ndaki ikili yapının kabulünün önüne geçmek üzere Ada'nın tek bir devlet olarak temsil edildiği algısını oluşturmak istemektedir (Şeker, 2019; s. 283).

Türkiye ve KKTC Tarafı

Türkiye enerjide dışa bağımlı bir ülkedir ve bu nedenle enerji kaynaklarını çeşitlendirmek; Asya ile Avrupa arasındaki coğrafi konumu nedeniyle enerji boru hatlarına ev sahipliği yapmak istemektedir. Bu kapsamda Türkiye için bölgedeki her bir enerji kaynağı büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasının üç ayağından bahsedebiliriz. Bunlar kısaca; GKRY'nin Türkiye ve KKTC'nin haklarını ihlal eden MEB bildirimının kabul edilmemesi ve bölgede uluslararası hukuka dayanan hakça paylaşım yapılması; Türkiye ve KKTC'nin kıta sahanlıkları içerisinde araştırma ve sondaj faaliyeti yürütülmesi ile askeri gemiler vasıtasıyla sancak varlık gösterilmesi; üçüncü ve son olarak Libya ve KKTC ile imzalanan deniz yetki sınırlandırma anlaşmaları gibi anlaşmaların sayısını arttırarak politikalarının meşru zeminde güçlendirilmesidir (Güney, 2020; s. 20-21).

Türkiye yukarıda sayılan üç ayaklı politika gereğince ilk kez 2004 yılında 32° 16'' 18' Doğu boylamının batısındaki egemen haklarını BM'ye bildirmiş (Başeren, 2010), 2011'de KKTC ile 2019'da Libya ile deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşmaları yapmıştır. Yine 2011 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na Kıbrıs Adası çevresinde araştırma, sondaj ve işleme ruhsatı vermiştir (Başeren, 2010; s. 33).

Doğu Akdeniz coğrafyasında karşılıklı kıyıların 400 milden az olması devletlerin MEB sınırlarını belirlerken anlaşma yapmasını gerektirmektedir. Türkiye Akdeniz'de komşularının egemenlik haklarına saygı duyarak Lübnan ve KKTC ile yapılan anlaşmalarla belirlenen MEB'ler dışında ilanda bulunmamıştır. Bununla beraber Türkiye GKRY'nin Mısır ve Yunanistan ile yaptığı MEB sınırı anlaşmalarının geçersiz olduğunu iddia etmektedir (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 93).

KKTC ayrı ve bağımsız bir devlet olarak kendi deniz yetki alanlarını ilan etme hakkına sahiptir. KKTC'nin Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Mısır ile deniz yetki alanı sınırı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu devletlerle sınırlandırma anlaşması yapma hakkı mevcuttur. KKTC bugüne kadar sadece 2011 yılında Türkiye ile kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması yapmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2011).

Doğu Akdeniz'de GKRY'nin verdiği arama ruhsatı ile araştırma ve sondaj yapan pek çok farklı şirket bulunmaktadır. Türkiye bu aramaların uluslararası hukuka uygun olmadığını her fırsatta dile getirmekte bu konuda zaman zaman silahlı kuvvetleri ile zaman zaman kendi arama ve sondaj gemilerini bölgeye göndermek suretiyle mücadeleye devam etmektedir. Sondaj firmaları ise bölgedeki enerji kaynaklarını bir an önce çıkartabilmek adına bölgenin risk ve uyuşmazlık haritasını bilerek buna göre ihale almaktadırlar (Yaycı, 2012; s. 33-34). Türkiye bölgede yeri geldiğinde askeri gücünü kullanabileceğini; hak ve menfaatlerinin kararlılıkla koruyacağını her fırsatta bildirmektedir (Kökyay, 2020; s. 2516). Özellikle son yıllarda Türkiye'nin bölgedeki önleme çalışmaları sonrasında ENI ve TOTAL şirketleri GKRY'nin ilan ettiği 7.parseldeki sondaj çalışmalarından vazgeçmiştir (Yaycı, 2011; s. 35). Bu kapsamda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin her yıl Adalar Denizi ve Akdeniz'de yapmış olduğu tatbikatlar son yıllarda GKRY'nin ilan etmiş olduğu MEB sahasında yapılmakta böylece hem bölgede

sancak varlık gösterilmekte hem GKRY'nin yapmış olduğu MEB ilanının tanınmadığı gösterilmektedir.

Türkiye bölgede askeri tedbirler almak ve GKRY'nin iddialarına karşı çıkmak haricinde kendi araştırma ve sondaj faaliyetlerini yürütmektedir. Bu kapsamda 2013 yılında Barbaros Hayreddin Paşa, 2017 yılında Oruç Reis sismik araştırma gemileri, 2017 yılında Fatih, 2018 yılında Yavuz ve ardından 2020 yılında Kanuni isimli derin sondaj yapma imkanı olan gemiler satın alınarak bölgede araştırmalar yapmaya başlamıştır (Kökyay, 2020; s. 2516).

Bölgede GKRY ve Yunanistan'ın inisiyatifi ellerinde bulunduran aktif politikaları sonrasında Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu MEB sınırlandırma anlaşması oyun bozan / oyun kuran anlaşma olarak nitelendirilmektedir. Zira Türkiye 2019 yılında o zamana kadar uygulamış olduğu düşey hatlar ile sınırlandırma prensibinden vazgeçerek diyagonal hatta komşusu olan Libya ile sınırlandırma anlaşması yapmıştır. Düşey hatlarla yapılan sınırlandırma anlaşmaları minimalist bir tutumla ortaya konan ve komşu devlet sayısını sadece düşey sınırlarla sınırlayan anlaşmalardır (Yaycı, 2011; s. 57).

27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Anlaşma BM'ye bildirilmiş ve geçerlilik kazanmıştır (Kökyay, 2020; s. 2518).

Libya bu bağlamda 16700 km² daha fazla yetki alanı kazanacağı Türkiye ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bu durum Yunanistan'ın anakaralar esas alınarak sınırlandırma anlaşmaları yapmasına neden olacağı için bölge ülkeleri adına çok daha büyük kazançları beraberinde getirmiştir (Yaycı, 2011; s. 47).

Yunanistan bu gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı BM'ye yazmış olduğu şikayet mektubunda dile getirmiştir. Mektupta Yunanistan iki ülkenin ortak sınırlara sahip olmadığı, Yunanistan'ın egemenlik haklarının ihlal edildiği ve Libya Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmediği bu nedenlerle anlaşmanın geçersiz olması gerektiği bildirilmiştir (Kökyay, 2020; s. 2518). Ancak Yunanistan'ın iddiaları GKRY ve Yunanistan'ın komşu sınırların belirlenmesinde diyagonal hatları kullanması ve BM'nin Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni meşru otorite olarak tanıması sebeplerince tutarsız ve geçersizdir.

GKRY ve Yunanistan'ın maksimalist politikaları göz önüne alındığında Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu bu anlaşma oldukça değerlidir. Bu anlaşma ile Türkiye, diğer devletler tarafından tanınan bir devlet ile anlaşma yapmış, diyagonal hat komşuluğu üzerinden üretilen hukuki tezlerini temele oturtmuş ve siyasi üstünlük kazanmış üstelik diğer bölge ülkelerine GKRY ve Yunanistan ile yapılan veya yapılması muhtemel anlaşmalara göre daha karlı bir seçenek olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu anlaşma Doğu Akdeniz ülkeleri için GKRY ortaklığına bir alternatif imkanı doğurmuştur. Bu bağlamda pek çok ülke daha karlı anlaşmalar yapacağı Türkiye ile ortaklık kurma fikrine sıcak bakmaya başlamıştır. Mısır ile ittifak kurma çabasındaki tüm bu devletlerin yanı sıra Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkilerde de normalleşme süreci başlamıştır. Özellikle iki ülke arasındaki ilişkiler Sisi'nin 2013 yılında yapmış olduğu darbe ile bozulmuş ve diplomatik ilişkiler

maslahatgüzar seviyesine indirilmiştir. 2013'ten 2022'ye kadar geçen süreçte gerek ekonomik gerek toplumsal ilişkiler nedeniyle iyileştirilmeye çalışılan ikili ilişkiler için olası Türkiye-Mısır MEB sınırlandırma anlaşması katalizör görevi görebilir. Bu noktada her iki ülkenin de daha geniş deniz yetki alanına sahip olduğu Türkiye – Libya MEB sınırlandırma anlaşması bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Türkiye ile Mısır, Mayıs 2021'de ikili ilişkilerin geliştirilmesi üzerine resmi bir görüşme gerçekleştirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2021). Mısır ile Türk tarafının yapacağı bir deniz yetki sahası sınırlandırma anlaşması hem Yunan-Rum tezlerinin çökmesine neden olacak hem Türkiye ile Libya arasında yapılan anlaşma sonrası kopan Yunanistan-GKRY hattı bir büyük yara daha alacaktır.

Türkiye ile İsrail arasında 2009 yılında Davos Zirvesi'nde yaşanan 'one minute' krizi ve 2010 yılında Mavi Marmara gemisine İsrail komandolarının düzenlediği operasyon sonrası bozulan ilişkiler 2013'te düzelme eğilimine girmiş, 2016'da Türkiye'de gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonrası İsrail'in Türk hükümetine olan desteğini açıklamasıyla iyileşme hız kazanmıştır. Öyle ki 14 yıl aradan sonra ilk kez İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog Türkiye'yi ziyaret etmiş, diyalog ve iş birliği çağrısında bulunmuştur. (Anadolu Ajansı, 2022) İsrail iki ülke ilişkilerinin kötü olduğu dönemde çalışmanın ilerleyen bölümlerinde anlatılacak bazı projelerde Yunanistan ve GKRY ile iş birliğine gitmiştir. Ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi ile İsrail'in enerji planlarına Türkiye dahil olmuştur. Doğu Akdeniz doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevki önünde ise yine pek çok engel vardır. Öncelikle Kıbrıs'ta çözüm olmadan GKRY bu projeye rıza göstermeyecektir. İsrail'in bölgedeki ülkelerle kurduğu iş birlikleri esnek iş birlikleridir. Ülkeler arası ilişkilere göre iş birliği düzeyi belirlenmektedir. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmaya müsait yapısı, Suriye'de rejim tartışmaları ve Suriye MEB'inin belirsiz olması, İsrail ile Lübnan arasındaki MEB sınırı sorunu Türkiye-İsrail ortaklığı önünde engel olarak durmaktadır (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 148).

Türkiye'nin enerjide en çok ithalat yaptığı ülke Rusya'dır. İki ülke arası ilişkiler Suriye'de Rus uçağının düşürülmesi sonrası kötüleşmiş olsa da Türkiye'nin bu konudaki iyi niyetli çalışmaları, S400 füzelerinin satın alınması ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Rusya'nın Türkiye'nin yanında olduğunu açıklamasıyla ilişkiler düzelme eğilimine girmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde düzelme Moskova'nın Türk Akımı projesine yeniden can vermesi ile devam etmiştir. Türk-Rus ilişkilerinin bölgeye etkisi ise üç şekilde görülebilmektedir. İlk olarak Rus gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya transferi Doğu Akdeniz doğal gazı için oldukça önemli bir rakiptir, Türkiye bu ikameyi Doğu Akdeniz politikaları için bir yedek olarak tutmaktadır, ikinci olarak 2014 yılında iptal edilen ancak Rusya'dan Bulgaristan'a doğal gaz transferi için Karadeniz'den geçmesi öngörülen Güney Akım boru hattı projesi için ilgili ülkeler Türkiye'den izin istemiştir, bu izin Doğu Akdeniz için emsal teşkil edecektir, üçüncü olarak Rusya'nın Hazar Denizi'nden geçmesi beklenen TransHazar projesine çevre kirliliği ihtimali yarattığı için izin vermemesi Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal eden projenin çevresel etkileri bağlamında da değerlendirilmesine imkan tanımaktadır (Şeker, 2019; s. 305).

Türkiye için Rusya'dan sonra önemli bir diğer kaynak İran'dır. İran büyük petrol ve doğal gaz yataklarına sahiptir. Bu anlamda Türkiye'ye en çok enerji ihraç eden ülkeler

arasındadır. Ancak Tahran ve Ankara arasındaki ilişkilerin belirsizliği ve daha önemlisi nükleer programı nedeniyle İran'a uygulanan mali yaptırım politikaları burada bazı sorunları beraberinde getirmektedir (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 154).

Türkiye'nin bölgede desteklediği diğer projelere baktığımızda Mısır gazının Suriye'den Türkiye'ye buradan Avrupa'ya taşınmasını öngören Arap Gaz Boru Hattı ve Irak'taki Akka sahalarından Suriye'ye boru hattı projesini görüyoruz. Bu projelerin önündeki engeller ise Mısır'daki karşılıklar ve Mısır hükümetinin Türkiye hükümeti ile ilişkileri, IŞİD tehdidi ve PKK sabotajlarıdır (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 153).

Lübnan 2007 yılında GKRY ile MEB sınırlandırma anlaşması yapmış daha sonrasında bu anlaşmayı Türkiye'nin çabasıyla iç hukukunda yürürlüğe sokmamıştır. Lübnan 2010 yılında önce petrol ve doğal gaz arama hakkında bir kanun daha sonra deniz yetki alanlarını belirleyen bir kanun çıkarmış ve BM'ye sunmuştur. BM'ye yapılan bu bildirimle Lübnan GKRY ile yapmış olduğu anlaşmanın tamamen geçersiz olduğunu söylemek mümkündür (Yaycı, 2011; s. 29).

Türkiye Doğu Akdeniz'den çıkarılacak doğal gaz ve petrol rezervleri ile Ortadoğu petrolünü boru hatları vasıtasıyla Avrupa'ya iletiminde etkin rol oynamak istemektedir. Bu kapsamda Doğu Akdeniz politikasını belirleyen Türkiye aynı zamanda diğer bölge ülkeleri ile boru hattı anlaşmaları yapmak istemektedir. Doğu Akdeniz doğal gaz ve petrolü için Türkiye taşıma maliyeti düşünüldüğünde bir bakıma mecburi bir yoldur, zira alternatif çözümlerin maliyetleri çok yüksektir. Bu kapsamda Türkiye hak ve menfaatlerini uluslararası hukuka uygun olarak dile getirmeye devam etmeli, askeri ve diplomatik yollarla haklarını savunmalıdır (Peker, Öztürk Oktay, ve Şensoy, 2019; s. 100).

Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi

Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi (Eastern Mediterranean Pipeline/EASTMED) yaklaşık 2000 km uzunluğunda bir boru hattı ile Kıbrıs'ın güneyinden çıkarılan doğal gazın Avrupa'ya transferini içeren 6 milyar Euro'ya yakın maliyeti olduğu tahmin edilen projedir. EASTMED projesine şimdiye kadar Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır ve İtalya iştirak etmişse ancak maliyetin Rus gazına göre 2 kat fazla olması nedeniyle hayata geçmemiştir (Peker, Öztürk Oktay, ve Şensoy, 2019; s. 101).

EASTMED projesinin önündeki engellere baktığımızda maliyet ve boru hattının döşenmesi, bakım ve tutumu gibi çeşitli teknik sorunlar göze çarpmaktadır. Hukuki olaraksa Türkiye'nin deniz yetki alanlarından geçecek boruların döşenmesine ilişkin BMDHS md.79'a bakıldığında tüm devletlere kıyı devletinin iznine bağlı olarak boru hattı döşenmesine izin verildiği görülmektedir. Bugün itibarıyla Türkiye tarafından ilgili devletlere verilmiş bir izin bulunmamaktadır (Peker, Öztürk Oktay, ve Şensoy, 2019; s. 101).

Temmuz 2010'dan beri İsrail, GKRY, Yunanistan ve İtalya EASTMED üzerinde görüşmektedir. EASTMED Projesine göre Doğu Akdeniz'den çıkarılan doğal gaz, İsrail ve GKRY'de işlenerek boru hatları vasıtasıyla önce Yunanistan'a oradan İtalya'ya aktararak Avrupa'ya sevk edilmek istenmektedir. Ancak projenin gerçekleşme ihtimali bölgedeki benzer pek çok proje gibi zordur. AB'nin enerji talebinin belirsizliği ve azalma eğilimi, deniz dibinden uzun boru hattı döşemenin zorlukları, projenin maliyeti ve

Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal etmesi projenin hayata geçmesini zorlaştırmaktadır (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 147). İsrail, GKRY ve Yunanistan'ı bu proje kapsamında yakınlaştıran temel unsur ise Türk tehdidi olmuştur (Karakasis, 2015; s. 17). Bahse konu ülkeler bölgede Türkiye'nin güçlenmesi ve etkinliğini artırması ihtimaline karşı bu proje üzerinde ittifak oluşturmuş görünse de proje çoğunlukla pazarlıklar konusunda koz olarak kullanılmaktadır. 2019 yılında kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun katılımcıları ve çalışmaları da bunun bir göstergesi olmuştur.

Yunanistan ve GKRY'nin gelecek süreçte politikalarını güvenlikleştirme yoluyla daha saldırgan bir yapıda yürütecekleri söylemek mümkündür. Bu bağlamda İsrail-GKRY-Yunanistan ortaklığında EASTMED projesine hız vermeleri ve projeye yeni ortaklar aramaları mümkün görünmektedir. EASTMED projesine ek olarak Avrasya Enterkonektörü (EuroAsia Interconnector) projesine de destek verilecektir (Şeker, 2019; s. 306).

Yunanistan-GKRY ikilisi gerek deniz yetki alanları konusunda yaptıkları ikili anlaşmalarla gerekse EASTMED ve Avrasya Enterkonektörü gibi projelere başka ülkelerden ortaklar çekmek suretiyle tezlerine destek aramakta ve Türkiye'yi denklem dışına iterek yalnızlaştırmaya çalışmaktadır (Şeker, 2019; s. 310).

EASTMED projesi gibi Yunanistan ve GKRY önderliğinde gündeme getirilen ve AB'ye elektrik kablosu döşeme amacını taşıyan Avrasya Enterkonektörü projesi de gerek yüksek maliyeti gerekse Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal etmesi nedeniyle hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Kıbrıs Postası, 2019).

Yunanistan ve GKRY, EASTMED ve Avrasya Enterkonektörü gibi projelerin inşası ve iş birliği için İsrail, Mısır, İtalya ve Ürdün'ün katılımıyla 2012'den 2016'ya kadar çeşitli tarihlerde ikili ve üçlü zirveler düzenlemiştir. Bu zirvelerden bahse konu projelerin tamamlanmasına ilişkin başta fon olmak üzere pek çok detay görüşülmüş ancak henüz çözüm bulunamamıştır (Şeker, 2019; s. 296). EASTMED projesine ilişkin sorunları şu başlıklar altında toplayabiliriz;

- Proje yaklaşık 2000 km uzunluğunda boru hattı gerektirdiğinden Türkiye alternatifine göre daha zahmetli görülmektedir.
- Yer yer 3000 metreye kadar uzanan derinlikler boru hattı döşenmesini oldukça güçleştirmektedir. Uzun ve derindeki boru hatlarının bakımı zorluk taşımaktadır.
- Rus gazına göre 2 kat, tankerlerle petrol ve doğal gaz transferine göre ise 1,5 kat fazla maliyetli olması ve
- İsrail ve Kıbrıs MEB'lerindeki gaz miktarlarının kısıtlı olması projenin yakın zamanda gerçekleşme ihtimalinin olmadığını göstermektedir (Şeker, 2019, s. 298).

EASTMED projesinin gerçekleşmesi ancak AB ve ABD'nin desteğine ya da Girit yakınlarında yeni rezervler bulunmasına bağlıdır (Şeker, 2019; s. 298).

Diğer Bölge Ülkeleri

Şubat 2018'de Mısır ile yapılan 15 milyar dolar değerindeki anlaşmayla İsrail, Tamar ve Leviathan sahalarından elde edilecek doğal gazı 2030 yılına kadar Mısır'a ihraç etmeyi taahhüt etmiştir. Bununla birlikte iki ülke arasında Suriye ve IŞİD ile mücadele

konusunda da üstü kapalı bir anlaşma vardır. Mısır'ın Zohr sahasından çıkaracağı doğal gazın sisteme dahil edilmesinden sonra İsrail'in EASTMED ya da Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz ihracatına hız vereceği düşünülmektedir (Şeker, 2019; s. 301).

Mısır bölgede en aktif ülkelerden biridir. Gerek Kuzey Afrika'da Doğu Akdeniz doğal gazına en yakın konumda bulunan ülke olması gerekse Süveyş Kanalı'nın önemi ile Mısır bölgede politik ve stratejik olarak önemli bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 150).

Tüm bunlara ek olarak Mısır'ın ev sahipliğinde Türkiye'nin davet edilmediği, GKRY, Yunanistan, İsrail, Filistin, Ürdün ve İtalya'nın katılımı ile 15 Ocak 2019'da Doğu Akdeniz Gaz Forumu düzenlenmiş ve EASTMED projesi dahil Doğu Akdeniz hidrokarbon yatakları üzerine çalışmalar yürütülmüştür (Kökyay, 2020; s. 2516).

Suriye'de 19 Kasım 2003'te çıkarılan kanun ile deniz yetki alanları belirlenmiş ve BM'ye bildirilmiştir. Bahse konu yasaya göre Suriye deniz yetki alanları esas hattan itibaren 12 deniz mili karasuları, 24 deniz mili bitişik bölge ve 200 deniz mili MEB olarak ilan edilmiştir. Suriye ilan ettiği MEB sahalarında sismik araştırma yapma izni de vermiştir. Suriye'nin ilan ettiği sahanın kuzey bölümü Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal etmektedir (Yaycı, 2011; s. 25).

Lübnan bir MEB ilan etmiş ve Şubat 2018'de ENI-TOTAL-Novatek konsorsiyumuna sondaj izni vermiştir. Lübnan'ın ilan ettiği saha İsrail'in ilan ettiği saha ile çakışmaktadır. İki ülke arasında sorun oluşturan bu anlaşmazlığa ilişkin taraflar BM Genel Sekreterine de şikayet göndermiştir (Şeker, 2019; s. 294).

Libya son dönemde bölgede önem kazanan bir ülkedir. Libya'da 2011 yılında Arap Baharı ile ülkeye iç karışıklıklar hakim olmuştur. İç karışıklıklar sonrasında ülkede ikili bir yapı hakim olmuş, Mayıs 2015 itibarıyla BM Güvenlik Konseyi tarafından Ulusal Mutabakat Hükümeti meşru otorite olarak kabul edilmiştir. Libya'nın karasularınının 12 deniz mili genişliğe sahip olduğu ve 2005'ten itibaren karasularınının dış sınırından itibaren 62 deniz mili genişliğinde balıkçılık koruma alanı olduğuna dair kanunları vardır. Libya bahse konu alanlara ilişkin BM'ye gerekli bildirimlerde bulunmuştur (Yaycı, 2011; s. 22). Libya'nın bölgedeki bir diğer öne çıkan özelliği ise ülkenin kuzeyinde bölgenin en büyük petrol yataklarınının tespit edilmesidir (Şeker, 2019; s. 294).

Küresel Güçlerin Doğu Akdeniz Politikaları

AB enerjide dışa bağımlı bir örgüttür ve AB'nin en büyük enerji ithalatçısı ise Rusya'dır. Rusya bu durumu daima bir koz olarak kullanmakta, özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgali gibi olaylarda AB'yi enerji krizleri beklemektedir. Rusya'nın agresif tutumu, enerji paylaşımında piyasanın taleplerinden siyasi sadakati araması ve ödüllendirmesi gibi pek çok neden AB'yi zor durumda bırakmaktadır. Tüm bu sebeplerle AB enerji kaynaklarını çeşitlendirmek istemektedir. Bu kapsamda AB, Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını değerlendirebilmek için bölgedeki tüm projeleri desteklemekte, EASTMED gibi pek çok projeye fon ayırmaktadır. AB, Kıbrıs'ta çözüm için tüm girişimleri de desteklemektedir (Prontera ve Ruszel, 2017, s. 156).

Soğuk Savaşı döneminde Orta Doğu üzerindeki güç mücadeleleri Doğu Akdeniz'de de etkisini gösteren iki süper güç olan ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Soğuk Savaş sonrasında da bölgedeki mücadelelerine

ABD ve SSCB'nin mirasçısı Rusya Federasyonu olarak devam etmektedir. Rusya bölgede değişik zamanlarda Suriye, Libya ve GKRY üzerinde etkili olmuştur. Özellikle Rum lider Makaryos'un Rus sempaticizliği ve Ortodoksluk üzerinden dini/mezhepsel ortaklık GKRY'yi Rusya'ya yakınlaştırmıştır. (Özgöker, 2020) Rusya, AB'nin kendisine olan enerji bağımlılığını sürdürmek için bölgede faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Rusya'nın bölgedeki etkinliği ABD'yi de etkilemiştir. Değişik zamanlarda Libya, Mısır ve İsrail ile ortaklıklar içerisinde bulunan ABD yakın zamanda GKRY'yi kendi saflarına çekmek için Kıbrıs'ta iki ülkeye birden uygulamış olduğu silah ambargosunu Temmuz 2020'de Rum tarafının lehine bozmuştur. (Özgöker, 2020) ABD, EASTMED projesinin de tartışıldığı Doğu Akdeniz Forumuna daimi gözlemci olarak katılmıştır. Biden'ın ABD başkanlığına gelmesi ile beraber ABD'de bölgede hem etkisini arttırarak Çin ve Rusya'nın yükselişini önlemek hem de NATO üyesi ülkeler arasında çıkan sorunları çözmek için çaba göstermektedir. (Ozan, 2021) ABD ile İsrail bölgede sadece enerji değil askeri ve ekonomik ittifakları da güvenleştirmekle birlikte gerçekleştirmektedir.

Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesinin içerisinde önemli bir yer tutan Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri yakın zamanda artmıştır. Çin gerek liman işletmelerini üstlenmesi gerek iç savaştan çıkan ülkelerin yeniden inşasında etkili olması ile bölgede varlık göstermekte sorunlu bölgelerde tarafların tamamıyla ilişkilerini iyi tutmaya çalışmaktadır. (Demir, 2021)

NATO ve Terör Tehdidi

Doğu Akdeniz'de enerji güvenliği önündeki tek engel Kıbrıs sorunu değildir. 11 Eylül sonrası artan terör eylemleri etkisi ve zararları nedeniyle petrol taşıma gemilerini hedef almaya başlamıştır. Aden Körfezi'nde 6 Ekim 2002'de Fransa bayraklı Limburg gemisine yapılan terör saldırısı bunu kanıtlar niteliktedir (Özgen, 2019; s. 106). Bahse konu terör saldırısı aynı zamanda dünyadaki enerji arzının pek çok olaydan etkilenebilecek hassas bir teraziye olduğunu göstermiştir. Günümüzde deniz taşımacılığında taşıma rotalarını kısaltmak ve teslimat süresini en aza indirmek için yapay veya doğal pek çok kanal/geçit kullanılmaktadır. Çoğu dar olan geçitlerde yaşanacak olası bir terör saldırısı veya kazanın enerji fiyatlarında dalgalanmaya yol açabileceğini söylemek mümkündür. Panama bayraklı MV Ever Given gemisinin Süveyş Kanalı'nda karaya oturarak kanalı geçişe kapatması kanalda gemi trafiğine neden olmuş ve dünya ekonomisine günlük 10 milyar dolara yakın zarar vermiştir (Wagner, Rene; Kraemer, Christian; Nasr, Joseph : REUTERS, 2021).

Enerji güvenliğine karşı terör tehdidinin önlenmesi amacıyla gerek Türkiye gerekse NATO çeşitli önlemler almaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Türkiye 1 Nisan 2006'da Akdeniz'de enerji güvenliği için Akdeniz Kalkanı Harekatı'na başlamıştır. Bu hareket dünyada direkt enerji güvenliği amacıyla denizde icra edilen ilk harekattır (Özgen, 2019; s. 102). Akdeniz Kalkanı Harekatı ile petrol taşımacılığında güveni sağlamak ve deniz taşımacılığına yönelik risk ve tehditleri önlemek hedeflenmektedir (Özgen, 2019; s. 111). Türkiye bu hareket ile hem enerji güvenliğine verdiği önemi dünyada bu alandaki ilk hareketi yaparak göstermiş hem Akdeniz'de Türkiye'nin deniz yetki alanlarında sancak varlık göstererek hak ve menfaatlerini korumakta kararlı olduğu mesajını vermiştir (Özgen, 2019; s. 112).

Doğu Akdeniz’de enerji güvenliği maksadıyla icra edilen tek hareket Akdeniz Kalkanı Harekatı değildir. 1992’den beri devam eden NATO Daimi Deniz Görev Grubu-2, 1999’dan beri devam eden NATO Daimi Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu-2, 2004’den beri devam eden Etkin Çaba Harekatı ve 2006’dan beri devam eden BM Lübnan Geçici Görev Gücü başlısı deniz gücü birimi Akdeniz’de enerji güvenliği kapsamında hareketlerde bulunmaktadır. Türkiye bu hareketlerin tümüne çeşitli yüzer unsurları ile katılmaktadır (Özgen, 2019; s. 40).

SONUÇ

Doğu Akdeniz’deki uzun yıllardır devam eden sorunun çözüme yakın olduğunu söylemek mümkün değildir. Taraflar sorunu güvenlikleştirerek çıkmaza sürüklemektedir. Enerji kaynaklarının keşfi ile doğan çözüm umudu kısa sürede yerini yeni bir sorun başlığına devretmiştir. Kıbrıs sorunu çözülmedikçe Doğu Akdeniz’de enerji güvenliğinin erişilebilirlik sorunu devam edecektir.

Doğu Akdeniz’deki mevcut durumda uluslararası örgüt ve kurumlar yaptırım gücünden yoksun oldukları için sorunların çözümü konusunda pasif kalmaktadırlar. Öyle ki GKRY ve Yunanistan hakkaniyete aykırı şekilde ortaya hattın ters tarafında kalan adaların yetki alanları, oransallık ve kapatmama ilkesi gibi pek çok ilkeyi ihlal etmesine rağmen iddialarını devam ettirmekte, uluslararası hukuk yaptırım uygulayamamaktadır.

Bölgede Türkiye ve KKTC dikkate alınmadan üretilecek tüm çözümler sonuçsuz kalacaktır. Zira Doğu Akdeniz’de çıkarılan hidrokarbon rezervlerinin en düşük maliyetle Avrupa’ya transferi için Türkiye rotası neredeyse mecburidir. Türkiye’nin bugüne kadar iddialarını kararlılıkla sürdürmesi ve 2019 sonrası hukuki zemine tam olarak oturtması son derece önemli gelişmelerdir.

2019 yılına kadar Doğu Akdeniz’de GKRY ve Yunanistan uluslararası hukuka aykırı olarak bölgedeki pek çok devletle anlaşmalar yapmış ve bölgedeki kaynaklardan yararlanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda GKRY ve Yunanistan, Türkiye’nin bu çalışmalarını önlemek için yapmış olduğu pek çok girişimi ise başta AB olmak üzere çeşitli örgütlere şikayet etmiştir. Türkiye’nin yalnızlaştırılmasını hedefleyen bu çalışmalar 2019 yılında Türkiye ile Libya arasındaki deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşması ile boşa çıkmış, Türkiye iddialarını hukuki zemine oturtma imkanı bulmuştur. Türkiye’nin bu hamlesi sonrasında bölgede GKRY ile deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşması yapmış ülkelerin daha fazla hak elde edebilecekleri anlaşmalar yapmak üzere Türkiye ile anlaşma masasına oturmaları muhtemeldir.

Türkiye’nin bölgedeki hedefleri çıkarılacak hidrokarbon rezervlerinden pay alabilmek, enerjinin Türkiye rotası üzerinden Avrupa’ya sevkini sağlamak, Doğu Akdeniz’deki deniz yetki alanlarının ihlalini engellemek ve Kıbrıs Adası’nda iki toplumun da kaynaklarından eşit şekilde istifade etmesini sağlamaktır. Bu bağlamda Türkiye bundan sonra bölgede yer alan Mısır, İsrail ve Lübnan ile deniz yetki alanları anlaşması yaparak hem bu ülkelerin daha fazla deniz yetki alanı elde etmesini sağlamalı hem kendi tezlerini güçlendirmelidir.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. (2016), Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi* (Rapor no. 23), 1-21.

- Anadolu Ajansı (2022), *İsrail Cumhurbaşkanı Herzog: Amacımız Türkiye ve İsrail arasında dostane ilişkilerin gelişmesinin temellerini atmaktır*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/israil-cumhurbaskani-herzog-amacimiz-turkiye-ve-israil-arasinda-dostane-iliskilerin-gelismesinin-temellerini-atmaktir/2529344>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Asia Pacific Energy Research Centre. (2007), *A Quest for Energy Security in the 21st Century*. Tokyo: Asia Pacific Energy Research Centre.
- Başeren, S. H. (2010), *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*. İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Baylis, J. (2008), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.
- Brauch, H. G. (2008), Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 1-47.
- Buzan, B. (2015), *İnsanlar, Devletler ve Korku Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Demir, E. (2021). *Turkey and China in the eastern Mediterranean: Partners or competitors?*, <https://globalvoices.org/2021/09/10/turkey-and-china-in-the-eastern-mediterranean-partners-or-competitors/>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Güney, E. (2020), *Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Belirlenmesi Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Giresun: Giresun Üniversitesi.
- Johnson, C. (2010), *Oil exploration costs rocket as risks rise*, <https://www.reuters.com/article/us-oil-exploration-risk-analysis-idUSTRE61A28X20100211>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Karakasis, V. P. (2015), Energy security and the Cyprus question: "Securitization" of energy in the Eastern Mediterranean, *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science*, 27, 6-31.
- Kıbrıs Postası. (2019). *Rum Basını: "EuroAsia Interconnector projesinde iptal olma tehlikesi*, https://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n296068-rum-basini-euroasia-interconnector-projesinde-iptal-olma-tehlike, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Kılıç, A. (2011). *1571 yılındaki fetihten günümüze Kıbrıs gerçeği*, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/1571-yilindaki-fetihten-gunumuze-kibris-gercegi-17064yy.htm>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Koç, E., ve Kaya, K. (2015), Enerji Kaynakları–Yenilenebilir Enerji Durumu. *Mühendis ve Makina*, 56(668), 36-47.
- Kökyay, F. (2020), Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası, *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(3), 2504-2528.

- Looney, B. (2020). *Statistical Review of World Energy 2020*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean*. (2010), <https://www.usgs.gov/news/natural-gas-potential-assessed-eastern-mediterranean>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Ozan, E. (2021), *Türkiye-ABD İlişkileri ve Doğu Akdeniz Meselesi*, <https://www.ankasam.org/turkiye-abd-iliskileri-ve-dogu-akdeniz-meselesi/>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Özgen, C. (2019), Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği, *Akdeniz'de Fırsatlar; Ekonomi, Enerji ve Güvenlik*, 33-42.
- Özgöker, U. (2020), *ABD'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye'nin Seçenekleri*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/54641/abdinin_yeni_akdeniz_politikasi_ve_turkiyenin_secenekleri, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Özman, A. (1984). *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*, <https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararası-sozlesmeler/denizhukuku.pdf>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Peker, H. S., Öztürk Oktay, K., ve Şensoy, Y. (2019), Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Güvenliği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 85-106.
- Prontera, A., ve Ruszel, M. (2017), Energy Security in the Eastern Mediterranean. *Middle East Policy*, 24(3), 145-162.
- Rühl, C., ve Giljum, J. (2012), BP Energy Outlook 2030. *International Association for Energy Economics*, 7-10.
- Stratfor Worldview (2018), *The Eastern Mediterranean's New Great Game Over Natural Gas*, <https://worldview.stratfor.com/article/eastern-mediterraneans-new-great-game-over-natural-gas>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Şeker, B. Ş. (2019), Doğu Akdeniz Enerji Güvenliği Eksenli: Yunanistan-GKRY'nin Muhtemel Politikalarının Analizi ve Türkiye'nin Tutumu. *Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz*, 280-319.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. (2011), *21 Eylül 2011 Türkiye – KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması*, https://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-iz-zalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. (2021), *Türkiye-Mısır İstikşafi İstisareleri Hk. Ortak Açıklama*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir-istikşafi-istisareleri-hk-ortak-aciklama.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.

- U.S. Energy Information Administration. (2017), *World Oil Transit Chokepoints*, https://www.eia.gov/international/content/analysis/special_topics/World_Oil_Transit_Chokepoints/wotc.pdf, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Wagner, Rene; Kraemer, Christian; Nasr, Joseph : REUTERS. (2021), *Suez Canal blockage could cost \$6 billion to \$10 billion in lost trade -Allianz*, <https://www.reuters.com/article/egypt-suezcanal-ship-costs-int-idUSKBN2BI24N>, Erişim Tarihi: 01.03.2022
- Yaycı, C. (2011), Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya’nın Rolü ve Etkisi, *Güvenlik Stratejiler Dergisi*, 7(14), 17-41.
- Yaycı, C. (2012), Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, 4(6), 1-70.
- Yaycı, C. (2020), *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.